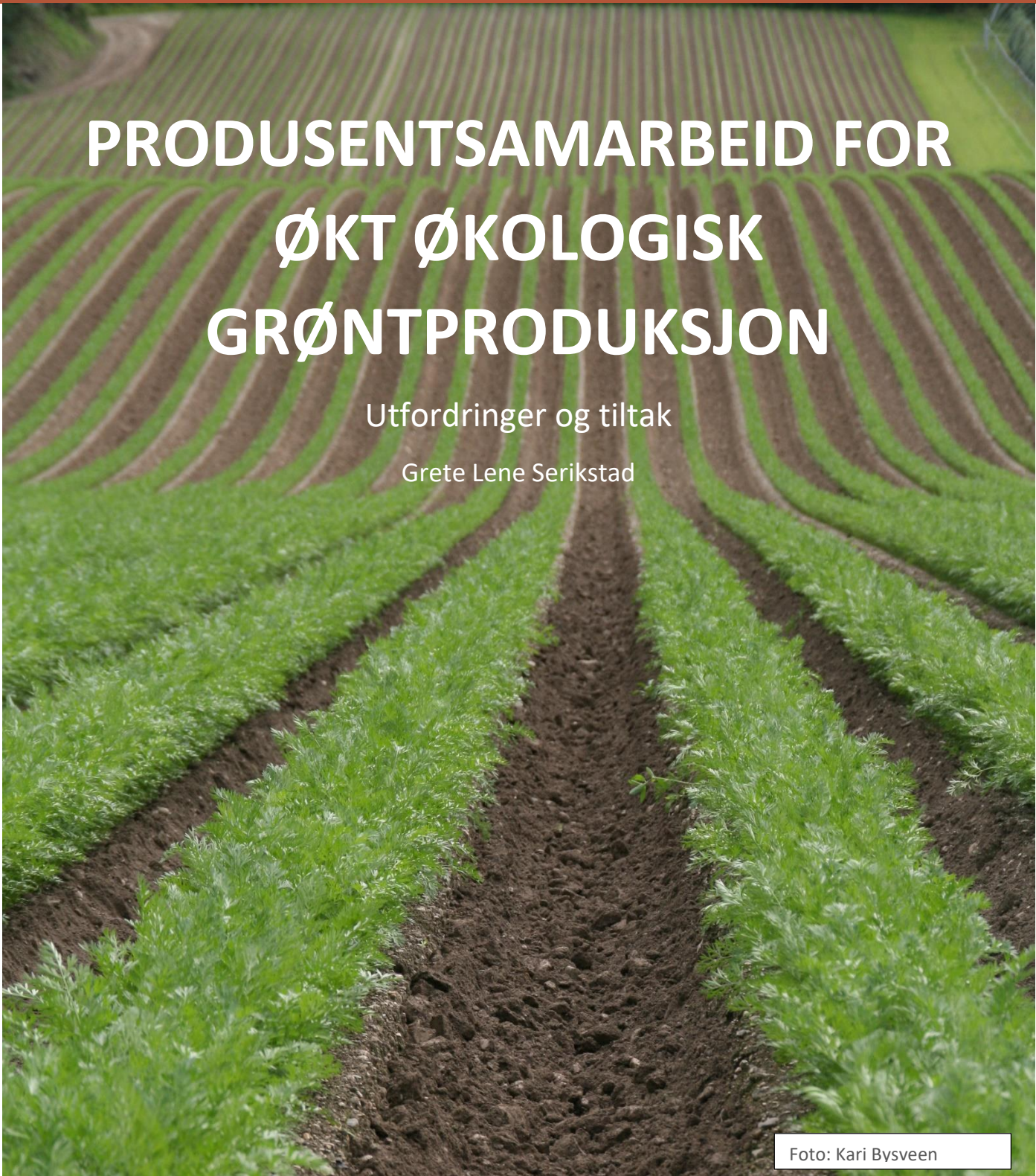

PRODUSENTSAMARBEID FOR ØKT ØKOLOGISK GRØNTPRODUKSJON

Utfordringer og tiltak

Grete Lene Serikstad

Foto: Kari Bysveen

TITTEL

PRODUSENTSAMARBEID FOR ØKT ØKOLOGISK GRØNTPRODUKSJON

UTFORDRINGER OG TILTAK

FORFATTER

GRETE LENE SERIKSTAD

DATO/ DATE:	RAPPORT NR.	TILGJENGELIGHET		PROSJEKT NR.	SAKSNR.	
15.12.2016	Vol 1/Nr 6/2016	ÅPEN				
ISBN-NR./ISBN-NO:		ISBN DIGITAL VERSJON	ISSN-NR.		ANTALL SIDER/	ANTALL VEDLEGG
ISBN 978-82-8202-027-5					28	

OPPDRAUGSGIVER/EMPLOYER:

Fylkesmannen i Vestfold og Landbruksdirektoratet

KONTAKTPERSON/CONTACT PERSON:

Kari Mette Holm

STIKKORD/KEYWORDS:

Økologiske grønnsakproduksjon, vekstskifte, nabosamarbeid

Organic vegetable production, crop rotation, cooperation

FAGOMRÅDE/FIELD OF WORK:

Økologisk planteproduksjon, grønnsaker

Organic plant production, vegetables

SAMMENDRAG

Rapporten er skrevet i regi av Foregangsfylke økologiske grønnsaker, på oppdrag fra Landbruksdirektoratet. Den omhandler produsentsamarbeid som virkemiddel for å øke produksjonen av økologiske grønnsaker. Rapporten omfatter en kartlegging av utfordringene knyttet til økt tilgang på arealer for å kunne drive vekstskifte og forslag til tiltak for å øke produksjonen.

Spesialisering av husdyr- og planteproduksjon, både mellom distrikter og hos den enkelte produsent hindrer tilgangen på egnede arealer for økt grønnsaksproduksjon. Økologisk produksjon fordrer et allsidig driftsopplegg og det er svært vanskelig å lykkes med spesialisert økologisk grønnsaksdyrking, uten vekstskifte. Per i dag er det for lite omlagt økologisk areal og for få husdyrprodusenter i nærheten av de områdene hvor det drives omfattende grønnsaksdyrking.

Nabosamarbeid med vekstskifte er avgjørende for å øke produksjonen av økologiske grønnsaker i Norge. Det er særlig samarbeid med økologiske mjølkeprodusenter og andre med eng i vekstskiftet som vil gi fordeler innen agronomi generelt og plantevern spesielt. Det fins allerede gode eksempler på hvordan dette kan gjøres i praksis. Økologiske grønnsaks-produsenter som ble spurt om hvilke fordeler de har av vekstskifte med husdyrprodusenter, svarte følgende: bedre ugraskontroll, bedre jordstruktur, mer organisk materiale i jorda og mer jordliv der det har vært eng og blitt gjødslet med husdyrgjødsel. De økologiske husdyrprodusentene nevnte blant annet bedre ugraskontroll som en stor fordel ved samarbeidet.

.

Motiverte og dyktige produsenter er en forutsetning for å lykkes med økologisk grønnsaksproduksjon. Aktuelle produsenter kan være økologiske grønnsaksprodusenter som vil utvide eksisterende areal, andre økologiske produsenter som vil bruke noe av sitt engareal til åkerkulturer eller konvensjonelle grønnsaksprodusenter som vil legge om hele eller deler av arealet sitt. I områder der det allerede er økologiske mjølkeprodusenter og der TINE nå åpner opp for flere kontrakter om merpris for økologisk mjølk ligger forholdene spesielt godt til rette. Det ligger særlig godt til rette for nabosamarbeid i deler av Østfold og Vestfold, nedre deler av Buskerud, deler av Hedmark, Oppland og Akershus og i noen områder av Trøndelag, særlig rundt Trondheimsfjorden.

Det må legges til rette for bedre kommunikasjon mellom produsenter på tvers av produksjonene. For at produsenter skal kunne inngå nabosamarbeid kan ulike instanser bidra. En elektronisk kartløsning med produsentoversikt, utviklet i regi av Foregangsfylke økologiske grønnsaker og Fylkesmannen i Vestfold, vil være et viktig redskap for produsenter og rådgivere i Norsk Landbruksrådgivning(NLR) og offentlig landbruksforvaltning. I noen distrikter kan en lokal «jordbank» være til hjelp. Rådgiverne i NLR kan bidra med nødvendig kunnskap innen jord- og plantekultur.

Informasjon om økologisk produksjon og betydningen av vekstskifte er viktig for mange målgrupper, for eksempel konvensjonelle grønnsaksprodusenter som vurderer å legge om hele eller deler av arealet sitt. En oversikt over relevante FoU-prosjekter og resultatene fra disse vil være nyttig for rådgivere, forskere og produsenter for å lette kunnskapsflyten og hindre dobbeltarbeid.

Omsetningsleddet har en viktig rolle i å legge til rette for økt produksjon. De store grossistene må sørge for leveringsbetingelser som er akseptable for produsentene når det gjelder pris, langsiktighet og andre vilkår. Økt etterspørsel i markedet må følges opp i produsentorganisasjonene og legges inn i produksjonsplanene. Det er viktig at økologisk grønnsaksproduksjon økes der det er tilgjengelig, egnet areal for dette. Produsenter med mindre salgsvolum bør kunne omsette sine varer gjennom andre salgskanaler hvis ikke de store grossistene er interessert. Dette kan gi muligheter for økt produksjon, også i områder som har lite grønnsaksproduksjon fra før.

Målfrette tilskudd og støtteordninger fra det offentlige kan stimulere til mer nabosamarbeid. Både spesielle tilskudd knytta til økologisk grønnsaksproduksjon og uttalte prioriteringer innen mer generelle ordninger kan hjelpe produsentene til å starte omlegging eller utvide eksisterende areal. Regelverk for parallellproduksjon og tillatte gjødselmidler må være oppdatert og bli kommunisert ut til produsenter og rådgivere slik at det ikke er tvil om tolkning og praktisering.

LAND/COUNTRY:

NORGE

STED/LOKALITET:

TINGVOLL

GODKJENT

Turid Strøm

PROSJEKTLEDER

Grete Lene Serikstad

Forord

Omfanget av norsk produksjon av økologiske grønnsaker står ikke i forhold til hverken den økende etterspørselen eller myndighetenes mål om 15 % økologisk produksjon og forbruk i 2020. En utredning til partene i Jordbruksoppgjøret 2016 om muligheter og flaskehalser i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker konkluderte blant annet med at samarbeid mellom husdyr- og grønnsaksprodusenter er nødvendig for å øke produksjonen av økogrønt. Dette vil øke arealet og bidra til viktige planteverntiltak i form av vekstskifte.

På bakgrunn av dette har Landbruksdirektoratet gitt Foregangsfylke økologiske grønnsaker i oppdrag å kartlegge utfordringer knyttet til tilgang på arealer for å kunne drive et bedre vekstskifte innen økologisk grønnsaksproduksjon, samt å forslå tiltak og virkemidler som kan bidra til bedre vekstskifter og økt areal i denne produksjonen. Resultatet av kartleggingen med anbefalinger om aktuelle tiltak vil inngå i Landbruksdirektoratets innspill til Jordbruksoppgjøret 2017.

En arbeidsgruppe bestående av Kari Mette Holm, prosjektleder for Foregangsfylke økologisk grønnsaker, Kari Bysveen, landbruksrådgiver i NLR Viken, grønnsaksprodusent Hans Kjærås og Grete Lene Serikstad, forsker i NORSØK har arbeidet med spørsmålet i løpet av høsten 2016. Grete Lene Serikstad har skrevet rapporten.

Som en del av arbeidet ble det innhentet erfaringer fra produsenter som praktiserer vekstskiftesamarbeid. Produsenter i Vestfold, Østfold, Hedmark og Trøndelag ble besøkt eller intervjuet.

Problemstillingene har blitt luftet med aktuelle aktører innen landbruksrådgivning, omsetning og forvaltning.

I dette arbeidet har vi valgt at begrepet «grønnsaker» omfatter frilandsproduksjoner, også av potet, men ikke veksthusproduksjoner.

En stor takk til alle som har bidratt med kommentarer og innspill!

Tingvoll, 15.12.2016

Grete Lene Serikstad

Innhold

Forord	4
Innhold	5
Mandat og arbeidsplan	6
Innledning	7
Vekstskifte.....	10
Tilgang på arealer.....	11
Naturgitte forhold	11
Aktuelle områder	11
Utfordringer knytta til økt produksjon.....	12
Aktuelle produsentgrupper	13
Samarbeid med husdyrprodusenter	14
Rådgivning	14
Ulike samarbeidsløsninger	15
Produksjon for levering til matvarekjedene	15
Eksempler på erfaringer fra eksisterende produsentsamarbeid	16
Forslag til virkemidler og tiltak.....	17
Tilskudd og støtteordninger	17
Regelverk	19
Rådgivning	20
Informasjon	21
Omsetningsleddets rolle	23
Andre salgskanaler	25
Oppsummering	26
Litteratur og lenker	27

Mandat og arbeidsplan

Landbruksdirektoratets utredning «Muligheter og flaskehalsar i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker» peker på at det er viktig å stimulere til produsentsamarbeid for å få et bedre vekstskifte, husdyrgjødsel og kompost dersom produksjonen skal kunne økes. Det pekes vidare på at det særlig er behov for å se nærmere på hvordan man kan sikre at produsenter av økologiske grønnsaker får tilgang på nok areal for å kunne drive et godt nok vekstskifte.

Landbruksdirektoratet gir Foregangsfylke for økologiske grønnsaker i oppdrag å kartlegge utfordringer knyttet til tilgang på arealer for å kunne drive vekstskifte innen produksjon av økologiske grønnsaker samt å foreslå tiltak.

«Foruten å belyse omfanget av utfordringen, bør kartleggingen definere de viktigste forhold som hindrer tilgang på vekstskiftearealer. Kartleggingen bør belyse hvilke typer produsenter som har problemer med tilgang på vekstskiftearealer og i hvilke områder disse utfordringene forekommer. Det er ønskelig at det drøftes og foreslås aktuelle tiltak og virkemidler som kan bedre tilgang på vekstskiftearealer, herunder hvilke typer produsenter det potensielt kan være aktuelt å samarbeide med.»

På bakgrunn av mandatet ble arbeidet lagt opp ut fra følgende plan:

Arbeidsgruppe

Deltagere: Kari Mette Holm, Foregangsfylke økologiske grønnsaker, Kari Bysveen, NLR Viken, Hans Kjærås, grønnsakprodusent og Grete Lene Serikstad, NORSØK. Sistnevnte er sekretær for gruppa.

Det vil bli avholdt to fysiske møter i gruppa. Andre fagmiljøer vil bli kontaktet ved behov. Beskrivelser og forslag til tiltak vil være forankret hos dyrkere og fagmiljøer.

Innhold i utredning

1. Kort beskrivelse av nåsituasjonen. Hvordan er tilgangen på arealer for å dyrke økologiske grønnsaker?

Hvilke muligheter fins det for å øke arealet:

- Økologiske grønnsakprodusenter leier mer areal/evt. kjøper
- Økologiske produsenter starter med økologisk dyrking av grønnsaker
- Parallellprodusenter øker sin andel økoproduksjon
- Konvensjonelle grønnsakprodusenter leier seg inn på økologisk omlagte arealer
- Konvensjonelle grønnsakprodusenter legger om arealet sitt selv (krever mye areal til vekstskifte)
- Konvensjonelle produsenter starter med økologisk grønnsakproduksjon (lite sannsynlig)

2. Resultat fra intervjuer med produsenter som samarbeider om jord; fordeler, ulemper, praktiske løsninger osv.

3. Kartlegge utfordringer knyttet til tilgang på arealer for vekstskifte innen økologisk grønnsakproduksjon

- ✓ Hva hindrer tilgang?
- ✓ Er det ønskelig å øke produksjonen hos den enkelte bonde?
- ✓ Hvilke produsenter opplever disse utfordringene?
- ✓ I hvilke områder opplever produsentene vekstskifteutfordringer?
- ✓ Hva ser NLR av problemer i vekstskiftesammenheng?
- ✓ Hvordan opplever parallellprodusenter å dyrke med bruk av husdyrgjødsel og i vekstskifte med eng?

4. Forslag til tiltak og virkemidler som kan forenkle/forbedre tilgang på vekstskiftearealer

I oppdraget legger vi vekt på nødvendigheten av å skape forståelse mellom husdyrprodusenter og grønnsakprodusenter.

- ✓ Forslag til ulike samarbeidsløsninger
- ✓ Rådgivning, bl.a. om agronomiske fordeler ved vekstskifte
- ✓ Forslag til tilskudds- og støtteordninger som kan stimulere til økte vekstskifteareal
- ✓ Informasjon om alternative salgskanaler, muligheter for større fleksibilitet i leveringsmuligheter

Innledning

Omsetningen av økologiske grønnsaker i Norge har økt de siste årene, i takt med omsetningsøkningen for økologiske produkter generelt. I 1.halvår 2016 ble det omsatt økologiske grønnsaker for 282 mill. kr, noe som er en økning på 16,5 % fra 1. halvår 2015 (Landbruksdirektoratet 2016a).

Ut fra godkjent areal registrert for grønnsaksproduksjon er det tydelig at bare en liten del av omsatt mengde økologiske produkter blir produsert i Norge. Økningen i omsetningen blir i stor grad dekket av import (Landbruksdirektoratet 2016b). Det er dessuten usikkert hvor stor del av den økologiske produksjonen som blir omsatt som økologisk vare.

Gartnerhallen, som bare omsetter norskproduserte varer, opplever imidlertid også økt salg av sine økologiske produkter. Fra 2014 til 2015 økte salget med 12 %, og fram til august 2016 var økningen på 29 % i forhold til samme periode året før. Hvis deres prognoser slår til, vil deres omsetning av økologiske varer være rundt 60 mill. kr for 2016 (Oppberget 2016). Omsetningstall fra Økern Torvhall og GrøntProdusentenes Samarbeidsråd (GPS) viser at det er variasjon i omsetningsutviklingen blant de ulike grønnsakskulturene. For eksempel har mengden av kålvekster, rødbet og løk økt i perioden 2012 til 2015. Mengden gulrot omsatt har derimot hatt en liten nedgang (Landbruksdirektoratet 2016b).

Disse omsetningstallene viser at det har skjedd svært store endringer bare på få år. Tidligere var omsetningen mindre og mange produsenter opplevde avsetningsproblemer. I 2013-2014 ble det gjennomført en spørreundersøkelse blant norske produsenter, blant annet storskala grønnsaksdyrkere, om årsaker til manglende motivasjon for å dyrke økologisk. Fjorten konvensjonelle og sju økologiske dyrkere deltok i undersøkelsen. De oppgav manglende etterspørsel etter økologiske grønnsaker som en av hovedårsakene til manglende motivasjon. Dette gjaldt også for utvidelse av arealet hos dem som allerede var økologiske dyrkere. Flere av de konvensjonelle hadde liten tro på at forbrukerne ville betale merpris for produktene. De mente også at forskjellen var liten mellom konvensjonell og økologisk drift mht. effekter på miljø og helse. Utfordringer knyttet til selve dyrkinga nevnes også som problem for noen, men i mindre grad enn fra frukt- og bær dyrkerne i samme undersøkelse. Produsenter i Rogaland mente at jordtypen de har i liten grad egner seg for grønnsaksproduksjon, dessuten nevnte de frykten for å skape økt smittepress på egen eller naboenes grønnsaks- og potetproduksjon siden det ikke er mulig å bruke kjemisk-syntetiske sprøytemidler i økologisk produksjon. Flere nevnte også mangel på husdyrgjødsel fra egen gård eller gårder i nærheten som en utfordring ved økologisk drift (Milford 2014).

Flerårig eng skaper gode forhold for meitemark. Foto: Kari Bysveen

I 2015 var det 318 foretak som søkte om produksjonstilskudd for ett eller flere daa med økologisk potet, grønnsaker, frukt og bær. Av disse har 5 foretak mer enn 40 daa økologisk produksjon av potet og 15 foretak har mer enn 40 daa økologiske grønnsaker. Flere av disse produsentene har parallellproduksjon, med både økologisk og konvensjonell produksjon (Landbruksdirektoratet 2016b). Gartnerhallen hadde i 2015 avtale med 34 produsenter som driver helt eller delvis økologisk produksjon (Oppberget 2016), i 2016 er tallet 35 (Haug 2016).

Tabell 1. Areal for økologisk dyrking av grønnsaker og potet i 2015, fordelt på fylker. Foreløpige tall for 2016 i parentes. Kilde: Produksjonstilskudd 2015/2016

Fylke	Areal daa grønnsaker	Areal daa potet
Østfold	188 (202)	90 (90)
Akershus	26 (50)	39 (114)
Oslo	0 (5)	6 (5)
Hedmark	440 (478)	280 (257)
Oppland	291 (368)	124 (189)
Buskerud	304 (445)	8 (14)
Vestfold	687 (828)	128 (177)
Telemark	59 (86)	25 (37)
Aust-Agder	9 (7)	2 (1)
Vest-Agder	1 (7)	4 (11)
Rogaland	53 (65)	33 (53)
Hordaland	19 (23)	2 (3)
Sogn og Fjordane	7 (8)	5 (5)
Møre og Romsdal	5 (4)	26 (27)
Sør-Trøndelag	15 (24)	72 (68)
Nord-Trøndelag	159 (156)	93 (92)
Nordland	4 (5)	23 (16)
Troms	16 (22)	42 (41)
Finnmark	0 (0)	1 (1)
Sum total	2283 (2783)	1003 (1201)

Areal med økologisk grønnsaksdyrking i Norge er svært begrenset. Den økologiske grønnsaksproduksjonen er spredt over mange fylker, men produksjonen er særlig konsentrert i områdene Østfold/Vestfold, Hedmark/Oppland og Nord-Trøndelag. Det er også en del arealer i nedre Buskerud (spesielt Lier) og Akershus. Ut fra den fylkesvise oversikten over, var det i 2015 nærmere 2300 daa med økologiske grønnsaker og rundt 1 000 daa økologisk potet i 2015. Foreløpige tall for 2016 viser en liten økning i arealet.

Debio oppgir i alt 3 116,8 daa som godkjent for norsk, økologisk grønnsaks- og potetdyrking i 2015 (www.debio.no). Størrelsen på potetarealet her samsvarer bra med arealet i Produksjonstilskuddstallene, mens Debiogodkjent areal for grønnsaksdyrking er noe lavere enn arealet med utgangspunkt i tildelt produksjonstilskudd. I Debio-tallene kan det forekomme arealer som er planlagt dyrket, men ikke utført, siden Debio-kontrollen foregår hele året. I sammenheng med denne rapporten vil data fra produksjonstilskuddet være de mest interessante.

Potensialet for økologisk grønnsaksproduksjon er mye større enn dagens produksjon, siden produksjonen av økologisk dyrkede grønnsaker i 2014 bare utgjorde 3,3 % av det totale arealet som brukes til slike produksjoner her i landet. For de enkelte produksjonene er tallene 0,7 % for potet, 1,2 % for kålrot og 5,5 % for gulrot (Landbruksdirektoratet 2016b).

Produksjonen av økologiske grønnsaker foregår på driftsenheter av ulik størrelse. Store deler av den totale mengden produseres av forholdsvis store, spesialiserte produsenter, og flere av disse har parallellproduksjon.

Hoveddistribusjonen av økologiske grønnsakprodukter går gjennom noen få grossister, BAMA Gruppen AS (til Norgesgruppen), BaRe (til Rema), Nordgrønt og Norgesgrønt (til COOP Norge SA). I tillegg fins mindre aktører som Finstad gård engros og Øko-kompaniet AS. Grossistene har store fordeler av å kunne forholde seg til få og store produsenter.

En del norskproduserte grønnsaker distribueres gjennom alternative salgskanaler som storhusholdning, abonnementsordninger, forbrukersammenslutninger, Bondens Marked, gårdsbutikker og uavhengige spesialbutikker. Slik distribusjon har økt de siste årene og etterspørselen her vil trolig fortsette å øke (Solberg 2016). Mange omsetningsledd ønsker å prioritere norskproduserte økologiske produkter og mange forbrukere ønsker å kjøpe norske økavarer.

Markedet preges imidlertid av umodenhet, ved at produkttilgangen er så liten og ujevn at det på samme tid kan oppstå overproduksjon og forbrukere som ikke får tak i produktene. Utviklingen de seineste årene har vist en sterkt økende etterspørsel, noe som tyder på at manglende etterspørsel ikke lenger kan være eneste årsak til at det er langt fram før myndighetenes mål om 15 % økologisk jordbruksareal i 2020 nås for grønnsaker.

Et godt nok vekstskifte er en nødvendig del av en vellykket økologisk drift. På samme måte som i konvensjonelt landbruk har det imidlertid blitt stadig mer spesialisert drift også innen økologisk landbruk. Særlig planteproduksjon uten husdyr byr på store agronomiske utfordringer, blant annet mht. næringstilgang, jordstruktur og plantevern. En løsning på dette kan være samarbeid mellom plante- og husdyrprodusenter, noe som gir mulighet for bedre vekstskifte og gjødsling med husdyrgjødsel. Rundt år 2000 ble det for første gang etablert et samarbeid mellom en økologisk husdyrprodusent og en stor, konvensjonell gulrotprodusent. Dette gav så gode resultater at de store grossistene ble interessert i å omsette økologisk gulrot (Bysveen 2015). Per i dag har flere produsenter etablert lignende former for samarbeid.

Nabosamarbeid med fokus på vekstskifte og økt produksjon av økologiske grønnsaker er for tida aktuelle tema. På det årlige kontaktmøtet mellom Norsk Landbruksrådgivning og Debio høsten 2016 var et av temaene grøntsektorens bestilling til økologiske produsenter. På dette møtet holdt blant annet Bjørn Oppberget fra Gartnerhallen foredrag om marked og muligheter for økologisk produksjon. Gartnerhallen opplever betydelig etterspørselsvekst etter økologiske grønnsaker og har som mål å øke omsetningsverdien av økologiske produkter med minst 15 % per år (Oppberget 2016).

I regelverket for økologisk produksjon gis det muligheter for samarbeid mellom flere produsenter eller virksomheter, bla. med punkt om samdrifter, om parallellproduksjon og punkt om bruk av ikke-økologisk gjødsel i Mattilsynets Veileder B (gjeldende per 10.12.2016).

Landbruksdirektoratets rapport om muligheter og flaskehalser i produksjon og marked for blant annet økologiske grønnsaker peker på en rekke faktorer som forårsaker liten produksjonsvekst (Landbruksdirektoratet 2016b). Denne utredningen tar for seg produsentsamarbeid som virkemiddel for å øke produksjonen og omfatter en kartlegging av utfordringene knyttet til økt tilgang på arealer for å kunne drive vekstskifte ved produksjon av økologiske grønnsaker og forslår tiltak for å kunne øke denne produksjonen.

Ugrasharving i potet fungerer bra. God slutthypping er nødvendig. Foto: Kari Bysveen

Vekstskifte

Vekstskifte innebærer at ulike plantekulturer avløser hverandre på det samme skiftet. Dette gir flere gunstige virkninger innen agrobiologi generelt og plantevern spesielt som gjør at vekstskifte har en sentral plass i økologisk landbruk. Vekstskiftet i seg sjøl vil være et svært viktig planteverniltak. I vekstskiftet legges derfor mye av grunnlaget for hvor vellykket planteproduksjonen blir, og for hvor stor arbeidsinnsats som blir nødvendig.

Vekstskiftet har stor innvirkning på *næringsforsyningen og fruktbarheten* i jorda. Et godt vekstskifte bygger opp en god og fruktbar jord som gir gode avlinger. Ved å veksle mellom nærrende (gras og belgvekster) og tærende (grønnsaker og poteter) vekster kan en utnytte jordas produksjonskapasitet. Det er viktig at de nærrende og jordforbedrende vekstene har en så stor plass i vekstskiftet at jordfruktbarheten ikke reduseres over tid. En forutsetning er å velge vekster som passer til naturgitte forhold som jordsmonn og klima, ellers vil det gjerne bli små og dårlige avlinger, samtidig som at arbeidsinnsatsen ofte blir unødvendig høy. Etter vekster som bidrar til å øke næringstilgangen i jorda, kan det dyrkes næringskrevende vekster. Kulturer som trenger mindre næring, plasseres seinere i vekstskiftet. Vekstskiftet bør inneholde både planter med grunne og planter med dype røtter slik at næringen hentes fra de ulike sjiktene i jorda. På grunn av at ulike plantearter har varierende evne til å ta opp ulike stoff i jorda, blir det i et godt vekstskifte ikke så lett mangel på enkeltmineraler og -næringsstoff.

Vekstskifte har også en viktig betydning for mengden *ugras* på et skifte. Samme vekst år etter år fører til økt innslag av enkelte ugrasarter. Motsatt vil jordarbeiding og ulike vekster med forskjellig dyrkingsteknikk virke hemmende på forskjellige ugrasarter. I økologisk landbruk er vekstskifte en nødvendig forutsetning for å få god kontroll med ugraset. Kulturer som konkurrerer godt med ugraset, og som gjør det mulig å drive effektiv ugrasregulering, bør komme før kulturer som konkurrerer dårlig med ugras, og der en ikke kan regulere ugraset effektivt. Gjentatt dyrking av kulturer som har en undertrykkende virkning på ugraset, er en effektiv måte å få kontroll med et ugrasproblem på. I åkerkulturer kan eng ha en gunstig effekt i vekstskiftet, mens åkerkulturer som for eksempel potet kan ha en god virkning mot en del ugras i eng.

Plantesjukdommer og skadedyr følger gjerne en bestemt planteart eller -slekt. Smittekilder kan overvintre i eller i nærheten av åkren, og gi omfattende skade dersom samme kultur plasseres på det samme skiftet påfølgende år. Sjukdommer og skadedyr forebygges ved å holde tilstrekkelig avstand i tid og rom mellom hver gang en kultur opptrer i vekstskiftet. Dette gjelder også i engdyrkinga. For eksempel vil antall nematoder som skader kløverplanter kunne reduseres i åkerårene, slik at kløvertretthet i eng kan unngås.

Eng i vekstskiftet

Gras med belgvekster i vekstskiftet betyr mye for å få kontroll med sjukdommer, skadedyr og ugras og for næringstilgangen. Enga bygger opp humus og samler nitrogen fra lufta. På areal med intensiv åkerdrift oppfattes eng ofte som «tapt» areal, men i vekstskiftet har eng så mange positive effekter at den forsvaret sin plass også på slike areal. Enga må ikke ligge lenge, kortvarig eng (ett-to år) i kombinasjon med tærende vekster som potet og grønnsaker har vist seg å være svært verdifullt.

Grasartene og hvitkløver har et grunt rotsystem, men rotmassen er stor og gir god gjennomveving av det øverste jordlaget. De andre engbelgvekstene har et dypt og kraftig rotsystem. Den store rotmassen aktiviserer mikroorganismene og annet liv i jorda. Det stimulerer frigjøring av tungtløselig næring i jorda. Engvekster binder opp fosfor, kalium og andre næringsstoffer som kommer til nytte til neste års kulturvekst. En etablert eng med aggressivt voksende grasarter kan konkurrere godt med ugras. Ompløyd eng inneholder mye næring til veksten etterpå - særlig gjelder dette ung, kløverrik eng. Ei kløverrik eng som slås flere ganger i løpet av sesongen er som et allsidig plantevernmiddel. I dagens spesialiserte grønnsaksproduksjon er ikke eng lenger nødvendig. Et samarbeid med dem som har eng i sin drift, er derfor svært aktuelt.

Et allsidig vekstskifte krever mye redskap og utstyr, noe som er kostnadskrevende. Et samarbeid mellom flere betyr at investeringene kan fordeles på flere.

Et samarbeid mellom en husdyrgård og grønnsaksprodusenter vil være en god løsning for å få mest mulig areal til grønnsaker og samtidig ha eng og tilstrekkelig lange intervaller mellom grønnsakkulturene i vekstskiftet.

Tilgang på arealer

Naturgitte forhold

Naturgitte forhold begrenser tilgangen på arealer. Arealene som er aktuelle for grønnsakdyrking må ligge i klimatisk gunstige områder. I tillegg vil ikke alle jordtyper være like godt egnet for grønnsakdyrking. Storskala grønnsakdyrking, med store maskiner, krever dessuten at terrenget er noenlunde flatt. Arealene må være av en viss størrelse, og avstanden mellom arealene innen en driftsenhet må ikke være så stor at det går ut over effektiviteten i drifta. Det er dessuten nødvendig med god grøftetilstand på arealene som skal benyttes.

Driftsmessige forhold er også viktig med tanke på aktuelle arealer. Vellykket økologisk grønnsakdyrking fordrer arealer med god jordstruktur og minimalt med rotugras. I tillegg må jorda være uten organismer som gir skade på grønnsakplantene, som f.eks. klumprotsmitte hvis det skal dyrkes kålvekster og nematodearter som skader grønnsaksvekster. Årene mellom at det dyrkes samme vekst på samme areal må være mange nok til at oppformering av skadegjørere unngås. Arealene må derfor være store nok til at det kan drives et forsvarlig vekstskifte, minst fem år, helst mer.

Samtidig er det ikke gunstig at hver driftsenhet blir for stor. Dette gjelder ikke minst for å kunne gjøre de ulike arbeidsoperasjonene til rett tid. Erfaringer tyder på at det går en smertegrense på rundt 4-500 daa per driftsenhet for hva som er mulig å handtere på et agronomisk fornuftig vis. Mer automatisert utstyr, f.eks. lukeroboter, vil kunne endre dette. Ligger arealene spredt og langt fra hverandre vil transport kunne ta uforholdsmessig lang tid.

Aktuelle områder

Klima, jordtype og arealenes beskaffenhet (bla. størrelse, arrondering, hellingsgrad) gir klare begrensninger for hvor det er aktuelt å dyrke grønnsaker i stor skala. Tidligere ble det dyrket grønnsaker for salg over store deler av landet, ofte i kombinasjon med andre produksjoner. Nå er grønnsaksproduksjonen begrenset til langt færre områder.

Per i dag er det tilgang på arealer for økologisk grønnsaksproduksjon i grønnsaksdistrikter i Vestfold, Grenland (Telemark), nedre del av Buskerud, Rygge/Råde (Østfold), Hedmark, Oppland, Grimstad (Agder), Rogaland, Møre og Romsdal, rundt Trondheimsfjorden (Nord-Trøndelag) og noen områder i Troms (potet). For at arealene skal være aktuelle for økologisk produksjon må de også være egnet for et allsidig vekstskifte, som erstatning for planteverntiltak konvensjonelle produsenter kan benytte. Naturgitte forhold og motivasjon hos dyrkerne er med på å bestemme hvor stor produksjonen kan bli. Ulike geografiske områder har dessuten ulik driftsstruktur. Dette gjelder f.eks. i Trøndelag, hvor det er stor spredning i type produksjoner i ulike områder. I tillegg til naturgitte forhold kan disse forskjellene også skyldes sterke produsentmiljø, infrastruktur, nærhet til pakkeri/lager, marked osv.

Historisk har det vært en god fordeling mellom åkerbruk, gjerne korndyrking, og eng i deler av Trøndelag fram til i dag. I deler av Levanger, Steinkjer, Fosen og Melhus er det en blanding av husdyr- og planteproduksjon for salg. Her ligger det mange steder til rette for at husdyr- og planteprodusenter etablerer et felles vekstskifte og felles bruk av husdyrgjødsel. På Frosta dominerer derimot grønnsaksproduksjonen. Her vil det være mest aktuelt at konvensjonelle grønnsaksprodusenter legger om og etablerer et vekstskifte på deler av arealet sitt.

I andre fylker er det en del økologiske husdyrprodusenter som er etablert i områder hvor dyrkajorda i stor grad brukes til åkerkulturer. Det fins blant annet noen store økologiske mjølkeproduksjonsgårder i områder som også har mye grønnsaksproduksjon. Dette gjelder blant annet deler av Østfold, Vestfold og nedre del av Telemark, hvor den produserte økomjølka for en stor del blir omsatt som økologisk. Her kan det ligge godt til rette for å utvide det økologiske grønnsakarealet.

Utfordringer knytta til økt produksjon

I dette kapittelet nevnes en del forhold som er viktige med tanke på å øke arealene med økologisk grønnsaksproduksjon ved økt nabosamarbeid om vekstskifte. Generelle utfordringer knyttet til økonomi, regelverk, omsetningsledd og stillingen økologisk landbruk har i samfunnet er omtalt i andre rapporter (Landbruksdirektoratet 2016b).

Et best mulig vekstskifte oppnås hvis grønnsaksprodusenter kan inngå samarbeid med gårder hvor en stor del av arealet brukes til flerårig eng. Dagens konvensjonelle grønnsaksproduksjon i Norge preges imidlertid av få og store produsenter, med *spesialisert produksjon*, som per i dag har begrensa muligheter til å ha et agronomisk forsvarlig vekstskifte. Også store deler av nåværende økogrøntproduksjon drives av store produsenter med spesialisert produksjon.

Spesialisert produksjon uten tilstrekkelig vekstskifte vil kunne gi *dyrkingsmessige utfordringer*, særlig kan det oppstå problemer med jordpakking og ulike skadegjørere. Tilstrekkelig ugraskontroll krever både eng og åpen åker. Uten vekstskifte vil sykdom og skadedyr, som f.eks. klumprot og plantepatogene nematoder over tid kunne gi økte problemer, som i verste fall kan få alvorlige følger for produksjonen.

Tidligere var det flere *mottak for grønnsaksleveranser* i områder med stor grønnsaksproduksjon. Flere av disse er nå slått sammen, noe som kan bidra til å redusere fagmiljøene og gjøre i utgangspunktet gunstige områder mindre aktuelle for grønnsaksproduksjon. Men en fordel ved å øke arealet med økologisk grønnsaksproduksjon i områder det fins storskala grønnsaksproduksjon fra før, som f.eks. Jæren og Frosta, vil være at det slike steder allerede fins utstyr, mottak og lager.

Samarbeid mellom produsenter innen ulike produksjoner kan være utfordrende sosialt og praktisk. Ikke minst gjelder det samarbeid mellom husdyrprodusenter og grønnsaksprodusenter. Det er liten tvil om at det eksisterer *kulturforskjeller* mellom disse produsentgruppene. Husdyrproduksjon er preget av daglige rutiner og relativt jevne leveranser og inntekter. Grønnsaksprodusentene er færre og har tettere kontakt med et omskiftelig marked, noe som i stor grad krever fleksibilitet og kreativitet. Dette skaper konkurranse og til dels hemmelighold mellom grønnsakdyrkerne. I tillegg utgjør *importen* av økologiske grønnsaker en stor trussel for disse produsentene og kan gjøre situasjonen uoversiktlig. Kulturforskjellene mellom produsentgruppene er det viktig å være klar over, både for dem som evt. inngår i et samarbeid og rådgivere som skal hjelpe til med opprettelsen og gjennomføringen av samarbeidet. Stor respekt for hverandres arbeidsoppgaver og – metoder vil bety mye for å kunne lykkes med et samarbeid på tvers av produksjoner.

Det vil være motiverende for produsenter som vurderer vekstskiftesamarbeid at det er andre i nærheten som allerede driver grønnsaksproduksjon, enten økologisk eller konvensjonelt, eller at det drives en annen økologisk produksjon. Når samarbeidet først er i gang, vil erfaringsutveksling og kanskje konkret samarbeid bidra til å styrke produsentene i arbeidet. *Klynger* av produsenter kan gi store fordeler både produsentene imellom og for rådgiverne som skal bistå produsentene. Milford (2014) gjengir resultater fra ulike spørreundersøkelser blant bønder. Ut fra svarene i disse undersøkelsene peker rapporten blant annet på at avgjørelsen om å dyrke økologisk er påvirket av om det fins andre økologiske produsenter i nærheten.

Det er viktig at produsenter som kan tenke seg samarbeid med gårdbrukere med andre produksjoner har mulighet til å få vite om hverandre. Det fins *få møteplasser* på produsentnivå på tvers av produksjoner. Medlemsmøter, fagkonferanser og seminarer er rettet mot enkeltproduksjoner, eller det deles opp i grupper etter type produksjon. Ønsker en å lykkes med bedre kontakt på tvers av produsentgruppene, må organisasjoner og andre møtearrangører være bevisst på valg av tema og gjennomføring.

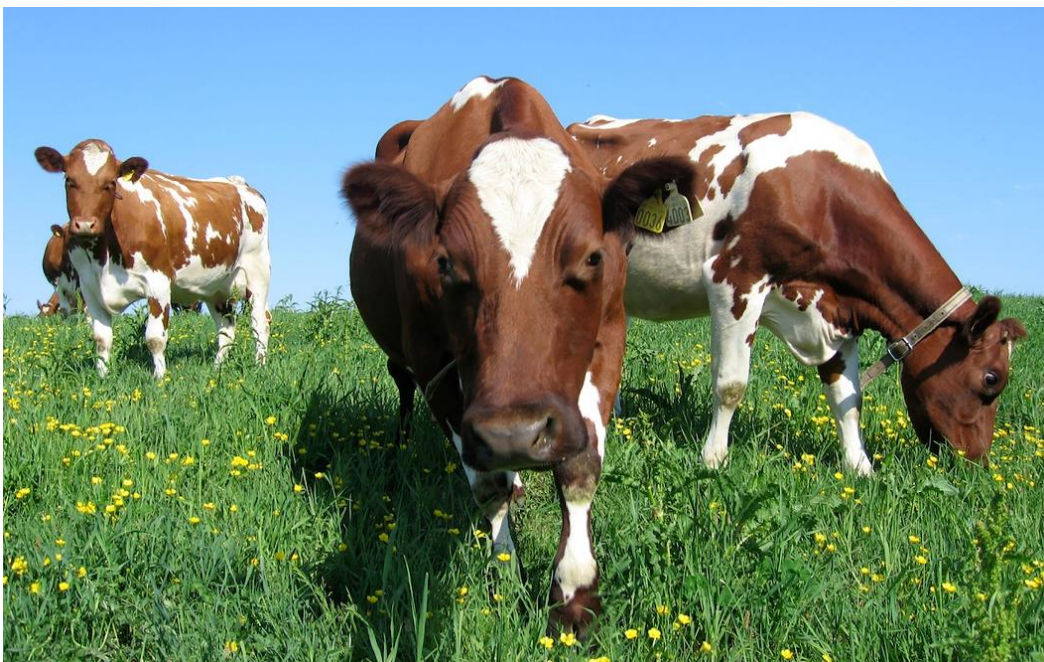
Godt ugrasreinhold er viktig i økologisk salatdyrking. Foto: Kari Bysveen

Aktuelle produsentgrupper

Det er nødvendig at det er produsenter som ønsker å drive økologisk grønnsaksproduksjon for at totalarealet skal kunne økes. Dette kan være både økologiske og konvensjonelle produsenter, eller produsenter som allerede driver parallellproduksjon*. Det er en svært stor fordel for å lykkes med en slik produksjonsøkning at omleggingen skjer hos dem som har relevant kunnskap og egnet utstyr fra før.

Økologiske grønnsakprodusenter kan utvide arealet de allerede leier av andre, eventuelt kjøpe mer areal, for slik å utvide grønnsaksarealet. Noen har kanskje også mulighet til å utvide omfanget av grønnsaksproduksjonen på eget areal. På mange måter vil dette være den enkleste løsningen for å kunne utvide arealet, siden disse produsentene allerede har kompetanse, utstyr og erfaring med produktlevering. Store grønnsaksprodusenter som driver parallellproduksjon* har også relevant kompetanse og utstyr. Disse kan f.eks. utvide sitt økologiske areal på bekostning av det konvensjonelle arealet.

Bønder som driver økologisk, men har andre produksjoner enn grønnsaker, kan ha mulighet til å starte med grønnsakproduksjon på deler av sitt areal. Vekstskiftesamarbeid med produsenter som ikke har grønnsaksproduksjon, og heller ikke er husdyrbrukere, kan også bidra til å utvide grønnsaksarealet. Dette kan for eksempel gjelde kornprodusenter. Det forutsetter imidlertid at de har noe eng i vekstskiftet, for eksempel i form av grønngjødsel eller frøeng.

Engdyrking er en viktig del av et allsidig vekstskifte. I økologisk landbruk kan eng ses som et allsidig plantevernmiddel. Storfe bidrar med verdifull husdyrgjødsel. Foto: Steffen Adler

Det kan derfor være aktuelt at produsenter, for eksempel med husdyr eller korn, kan samarbeide med produsenter som allerede har kompetanse og utstyr for grønnsaksproduksjon. Økt omlegging til økologisk mjølkeproduksjon i et område kan dermed gi gode muligheter også for økt grøntproduksjon om de rette produsentene treffer hverandre og finner fram til et samarbeid som fungerer.

Konvensjonelle grønnsakprodusenter kan leie seg inn på arealer som er ferdig omlagt allerede, eller de kan legge om deler av eget areal og bli parallellprodusenter. Utfordringen for disse er at dette også vil kreve mye areal til gras, for å oppnå et tilfredsstillende vekstskifte. Det vil også kreve ny kunnskap om økologisk produksjon.

Økt økologisk grønnsaksareal er ikke bare avhengig av produsentene sjøl. Tilgang på kompetent og motivert arbeidskraft er viktig for å kunne drive storskala grønnsaksproduksjon. Det er en realitet at en stor del av arbeiderne som er engasjert i slik produksjon ikke er etnisk norske per i dag. Det vil fortsatt være stort behov for slik arbeidskraft i tida framover for å kunne øke produksjonen.

*Parallellproduksjon: Konvensjonell og økologisk produksjon innen samme virksomhet. Det stilles krav til dokumentasjon på adskilthet mellom den konvensjonelle og den økologiske produksjonen når det gjelder arealer og produkter. Kilde: Pkt. 3.3. i Veileder B.

Samarbeid med husdyrprodusenter

Mjølkeproduksjon vil være en god samarbeidspartner for grønnsaksprodusenter, med tanke på å få eng inn i vekstskiftet. Tilgang på husdyrgjødsel vil også være en fordel. I områder med slik produksjon kan det dermed være noe enklere å få til nabo-samarbeid enn andre steder. Det er likevel ikke bare «rett fram». For eksempel må problemer med pakkeskader ved bruk av tungt utstyr under innhøsting av grønnsakene tas på alvor. Husdyrprodusentene må få kompensasjon for eventuelle ulemper som kan oppstå, som de ellers ikke hadde fått.

Både for grønnsakprodusentene og husdyrprodusentene er arealer med nylig etablert eng de mest attraktive. Da er det lite ugras for grønnsaksdyrkerne, for husdyrprodusentene er engavlingene på topp (Bysveen 2016). Det kan være en utfordring å komme fram til en god løsning for begge parter.

De som driver økologisk husdyrproduksjon med sau eller storfe har i utgangspunktet sjelden for mye av egenprodusert husdyrgjødsel ut fra gjødselbehovet. Dette kan bli en utfordring hvis vekstskiftet skal omfatte flere år med matvekster. Dette gjelder ikke minst for ammeku- og saueproduksjon. På grunn av lang beitesesong på arealer som ikke kan inngå i vekstskiftet med grønnsaks-produksjon vil tilgangen på husdyrgjødsel være begrenset. Imidlertid vil jord som for en stor del har vært brukt til eng og jevnlig fått tilført husdyrgjødsel ha et noe mindre næringsbehov enn jord i intensivt åkerbruk.

Det er mulig å supplere næringsforsyninga med innkjøpt husdyrgjødsel i form av pelletert fjørfegjødsel, både økologisk og konvensjonell. I noen områder kan det også være tilgang på råtnest fra sentrale anlegg for biogassproduksjon. Slik gjødsel må tilfredsstille kravene til kvalitet i gjødselvereforskriften og i regelverket for økologisk produksjon.

Rødkløver er en viktig del av ei økologisk eng. Foto: Steffen Adler

Rådgivning

Lett tilgang på relevant rådgivning kan være avgjørende for om en lykkes med storskala økologisk grønnsaksproduksjon. Norsk Landbruksrådgivning har rådgivere innen ulike fagfelt. Noen av disse rådgiverne har spesialkompetanse på henholdsvis økologisk dyrking generelt, konvensjonell grønnsaksproduksjon og økologisk grønnsaksproduksjon. Områder hvor det fins rådgivere med kompetanse på økologisk dyrking vil ha en stor fordel med tanke på at disse vil kunne hjelpe produsentene underveis i omleggingsprosessen og seinere i selve drifta.

Foregangsfylke økologisk grønnsaksproduksjon har i flere år brukt landbruksrådgiverne med kompetanse innen økologisk grønnsaksproduksjon aktivt i sitt arbeid med å styrke økologisk grønnsaksproduksjon rundt om i landet. De har hatt en samarbeidsavtale med NLR Østafjells om dette. Foregangsfylket har siden oppstart i 2009 samarbeidet med NLR Østafjells og tildelt midler i størrelsesorden 4-5 mill. kr. slik at rådgivere har kunnet bruke tid på å spesialisere seg. Etter hvert har tildelingen blitt redusert, og satsingen inngår nå som en del av NLR sin ordinære drift med kundefinansierte oppdrag.

Fagkoordinator grønnsaker i NLR har bygd opp kompetansen hos alle grønnsaksrådgiverne i NLR i kunnskap om økologisk dyrking, ved å bruke rådgivere med spesialkunnskap til felles kursing. Det betyr at alle disse rådgiverne nå har relativt god kompetanse, og at de vet hvem de kan kontakte innafor NLR for å få tilgang på spisskompetanse innen økologisk grønnsaksproduksjon. Målet er at ved kontakt med lokale rådgivere skal produsentene kunne få gode faglige råd om økologisk landbruk generelt og økologisk grønnsaksproduksjon spesielt.

Ulike samarbeidsløsninger

Det er viktig at de som skal samarbeide finner fram til en samarbeidsform som kan fungere for dem. Erfaringer viser at en ren leieavtale kanskje ikke er tilstrekkelig for et godt fungerende samarbeid. Det er viktig at avtalen mellom partene også legger til rette for samarbeid underveis, med tanke på drift og investeringer. Alle parter må delta underveis, slik at tilliten dem imellom opprettholdes. Kontinuerlig deltagelse og engasjement sørger for å bygge ned skepsis, kulturforskjeller og begrensende holdninger, som «mitt» og «ditt».

Langsiktighet i avtalene er viktig, det gir forutsigbarhet og bedre grunnlag for langsiktig planlegging og eventuelle investeringer.

En eventuell leiepris må være stor nok til å dekke opp for reduksjonen i de totale engavlingene når arealene også skal brukes til grønnsaksdyrking. For å få best mulig resultat for grønnsaksproduksjonen bør enga være ung, f.eks. 2.års eng, når den pløyes opp. Da er enga på topp avlingsmessig, har mye kløver og lite rotugras. Leieprisen må også ta hensyn til at engavlingene i seg sjøl også kan bli redusert pga. økte kjøreskader i årene med grønnsaksdyrking.

Produksjon for levering til matvarekjedene

For å kunne levere til matvarekjedene må produsenten være medlem av en produsentorganisasjon. For å sikre forutsigbare forhold for produsentene må produksjonsplanene være klare før frø og plantemateriale skal bestilles inn til neste sesong. På denne måten vil produsentene ha en reell mulighet til å planlegge produksjonen, leie arealer og skaffe egnede sorter. Produksjonsplanlegging bør i større grad skje i tett samarbeid med produsentene og i felleskap som økogrupper i produsentorganisasjonen.

Helt avgjørende for produsenten er dessuten en produktpris som gjør det mulig å forsvare produksjonskostnadene og gir en rimelig betaling for arbeidsinnsatsen.

Økt offentlige innkjøp vil være en av nøklene til flere avtaler, med vilkår om sikker avsetning på produktene.

Nabosamarbeid med økologiske mjølkeprodusenter gir et godt vekstskifte for økologisk grønnsaks produksjon. Foto: H.K. Teien

Eksempler på erfaringer fra eksisterende produsentsamarbeid

Per i dag er det flere store økologiske grønnsakprodusenter som baserer sin drift på bytte av jord med andre produsenter. Flere av disse driver også parallellproduksjon. I forbindelse med dette utredningsarbeidet ble produsenter som samarbeider med andre om produksjon av økologiske produkter besøkt og intervjuet. Fem grønnsak- og potetprodusenter, fire melke- og/eller ammekuprodusenter, en svineprodusent og to kornprodusenter ble besøkt. En ble kontaktet over telefon. Felles for dem som ble intervjuet var at samarbeidet omfattet både grønnsaksproduksjon og husdyrhold og dermed vekstskifte med eng.

Produsentene som ble intervjuet driver fra 40 til 650 dekar økologisk grønnsaksproduksjon. De gav inntrykk av at det ikke var vanskelig å få tak i jord fra gårder med husdyr, forutsatt at de betalte en god nok pris. De mente også at vekstskifte var avgjørende for å kunne lykkes med grønnsaksproduksjonen.

Produsentene svarte på spørsmål knytta til samarbeidet. Ingen av de spurte hadde skriftlige avtaler om samarbeid og leie av jord. De påpekte at timelister kan gi partene dårlig samvittighet, og gir ofte følelsen av at man står i gjeld til hverandre. Produsentene beskriver isteden tillit og raushet seg imellom som en nødvendig faktor for å lykkes. Ordnete forhold for maskinsamarbeid i form av reell leie gjør det enklere å følge regelverket med tanke på produksjonstilskudd (Vaagan 2016).

Noen produsenter har noen felles ansatte, i tillegg til ansatte hver for seg. Det legges vekt på god administrasjon, og god oppfølging og arbeidsledelse for de ansatte.

Produsentene nevner flere fordeler ved samarbeidet, både for grønnsaks- og husdyrprodusentene. Husdyrprodusentene nevnte følgende fordeler: bedre ugraskontroll, grønnsaksavfall som fôr, lån av utstyr. Én nevnte også bedre kontroll med jordrotter i radkulturer som en fordel. Et høyt dekningsbidrag på grønnsaksarealene kan dessuten bety gode leieinntekter for arealer som ellers brukes til grovfôrproduksjon.

Planteprodusentene nevnte følgende fordeler med vekstskifte hos husdyrprodusenter: bedre ugraskontroll, bedre jordstruktur, mer organisk materiale i jorda og mer jordliv der det har vært eng og blitt gjødslet med husdyrgjødsel.

Husdyrprodusentene ble også spurt om ulemper ved å leie ut jord til grønnsaksproduksjon. Flere nevnte jordpakking og ødelagte grøfter som et problem ved innhøsting av planteproduktene, med tunge maskiner under ugunstige forhold.

Noen av produsentene nevnte at det sosiale ved samarbeidet var viktig. Noen hadde en fellespott for økotilskuddene, hvor noe av beløpet gikk til en årlig faglig fellestur.

Når produsentene ble spurt om ulike typer støtte kunne gi nye muligheter for økt grønnsakproduksjon, ble det nevnt både økt grøftetilskudd og investeringsstøtte, f.eks. til buffertank for husdyrgjødsel.

Gåseføtter og rulleskjær er nyttig utstyr til radrensing. Foto: Kari Bysveen

Forslag til virkemidler og tiltak

Utredningen til partene i Jordbruksoppgjøret 2016, om muligheter og flaskehalser i produksjon og marked for bla. grønnsaker, omfatter en oversikt over eksisterende virkemidler og en lang liste med forslag til prioriteringer og tiltak (Landbruksdirektoratet 2016b).

Mange av disse forslagene er relevante også for problemstillingen om økt tilgang på arealer gjennom nabosamarbeid. Forslagene til tiltak og virkemidler som nevnes nedenfor vil derfor være en delvis overlapping i forhold til nevnte liste. Det er nødvendig å arbeide med flere tiltak i sammenheng for å øke produksjonen av norske, økologiske grønnsaker. Utredningen omfatter blant annet en diskusjon rundt bruk av distriktstilskudd for å fremme produksjonen av økologiske grønnsaker (Landbruksdirektoratet 2016b). Dette omtales ikke nærmere her.

Tilskudd og støtteordninger

I tillegg til vanlig AK-tilskudd får produsentene tilskudd for økologisk drift. Dette er allerede i dag differensiert, slik at grønnsaksproduksjon har den høyeste satsen, kr 1 275 per daa (per 2016), sammen med frukt og bær. For potetproduksjon gis det kr 500 per daa i tilskudd. Nedenfor gis det eksempler på ytterligere differensiering i tilskuddsordningene som kan være gunstig for økologisk grønnsaksproduksjon.

Grøftetilskudd

Vellykket grønnsaksproduksjon krever arealer som er godt drenert. Tunge høstmaskiner er i bruk om høsten, noe som setter store krav til dreiningstilstanden. Grøftetilskudd ble gjeninnført for noen år siden, men det dekker bare en liten del av de samlede kostnadene for grøftinga, gjerne under 25 % av kostnadene.

Det ble i jordbruksavtalen avsatt i alt 80 mill. kr for 2016 til dette. Midlene fordeles fylkesvis etter areal, hvor korn, potet og grønnsaker vektlegges dobbelt i forhold til grovfôrarealer. Midlene som er avsatt til grønftetilskudd er så små at det i liten grad dekker arealet det er behov for å grøfte på nasjonalt plan. Dette gjelder ikke minst med tanke på de økte nedbørmengdene som kan forventes i mange områder i tida framover.

Forslag

Økning i tilskuddsprosenten for grønftetilskudd, kombinert med økning i totalbevilgningen til grønftetilskudd, vil bidra til at flere arealer kan brukes til storskala grønnsaksproduksjon.

En ytterligere presisering i tildelingskriteriene som går på bruk av arealene til grønnsaksproduksjon i et vekstskifte med andre kulturer, som gras, vil kanskje bidra til å kunne øke dette arealet ytterligere.

God grønftetilstand er en forutsetning for vellykket grønnsaksproduksjon. Foto: Kari Bysveen

Omleggingstilskudd

Tilskudd ved omlegging til økologisk drift ble fjernet i 2013. Tilskuddet var ment å delvis kompensere for økte utgifter ved omstilling i en periode hvor det ikke utbetales merpris for varene som produseres, siden de ikke kan godkjennes som økologiske i karenperioden. Omleggingstilskuddet gav bare en liten kompensasjon for økte kostnader i omleggingstida for de arealintensive produksjonene.

Et slags start- eller omleggingstilskudd det første året kan vurderes for engarealer som skal brukes til grønnsaksproduksjon. Dette kan gi en økonomisk stimulans for produsentene og ikke minst gi et viktig psykologisk signal fra myndighetene om at dette er en offentlig satsing. En flerårig samarbeidsavtale som viser forpliktende samarbeid i form av grønnsaksproduksjon på engarealet, eller annen nødvendig dokumentasjon, må i slike tilfelle være en forutsetning og legges ved søknaden om omleggingstilskudd.

Forslag

Vurdere innføring av omleggingstilskudd for engarealer som inngår i et vekstskifte med grønnsaksproduksjon. Dokumentasjon på langsiktig samarbeid om vekstskifte med grønnsaker må foreligge for å få utbetalt tilskudd.

Arealtilskudd for engdyrking

Arealtilskudd til økologisk eng er (per 2016) 25 kr per daa. En økning av beløpet der det kan dokumenteres at engarealene inngår i et vekstskifte med grønnsaksproduksjon vil gi en økonomisk «gulrot» for dem som driver slike engarealer. For dem som må vurdere bruken av engarealene til grønnsaksproduksjon opp mot behovet for mest mulig grovfôrareal kan en økt tilskuddssats være viktig.

Til sammenligning får grønnngjødselareal kr 500 per daa i tilskudd. Avlingen fra slike arealer skal ikke brukes til fôr, men kan brukes til beite etter 1.9. Denne forskjellen i tilskuddssats for arealer som brukes til engdyrking bidrar ikke til økt samarbeid mellom grønnsaksprodusenter og husdyrprodusenter som trenger grovfôr til dyra.

En flerårig samarbeidsavtale som viser forpliktende samarbeid i form av grønnsaksproduksjon på engarealet, eller annen nødvendig dokumentasjon, må også her være en forutsetning for å få tilskudd.

Forslag

Vurdere innføring av differensiert tilskudd for engarealer, med økt sats for engarealer som inngår i et vekstskifte med grønnsaksproduksjon. Dokumentasjon på langsiktig samarbeid må foreligge for å få utbetalt tilskudd.

Investeringsstøtte

Økologisk grønnsaksproduksjon krever spesialutstyr. I stedet for åkersprøyte vil det være behov for innkjøp av f.eks. flammer og lukevogn. I Danmark har det i noen år nå vært gitt støtte til innkjøp av slike maskiner og redskaper. Der har denne støtten utgjort en forholdsvis stor del (inntil 40 %) av innkjøpskostnadene.

Ofte vil det være behov for en buffertank for husdyrgjødsel nær grønnsaksarealene. En slik tank kan fylles om høsten, når det er ledig arbeidskapasitet og gjødselkjelleren trengs å tømmes. Dette betyr at en kan spare tid i ei hektisk våronntid året etter. Slangesprederutstyr kan det også være en nødvendig investering. Det er nødvendig å ha vanningsmuligheter på grønnsaks- og potetarealer. Spesialutstyr til slik vanning kan også bli en tyngende utgiftspost ved oppstart.

En slik investeringsstøtte til mekanisering eller annet nødvendig utstyr vil være til hjelp økonomisk for dem som ønsker å satse. Dette vil være en form for støtte som kan gis fra dag 1.

Produsentsamarbeid i form av felles lager og/eller pakkeri kan bidra til å lette arbeidet og dermed øke motivasjonen hos mindre produsenter til å øke produksjonen. Støtte til slik etablering kan gjøre det lettere for flere å satse på bygge felles lager og/eller pakkeri. Innovasjon Norge gir tilskudd til investeringer i produksjonsanlegg og tilhørende produksjonsutstyr av varig karakter. Deres generelle prioritering av prosjekter som gir økt matproduksjon for produksjoner der markedssituasjonen tilsier det, bør kunne bety at felles lager/pakkeri for økologiske grønnsaker er aktuelt her. (www.innovasjon Norge.no/no/finansiering/trad-landbruk/)

Forslag

Innføring av investeringsstøtte til spesialutstyr til økologisk grønnsaksproduksjon. Ordningen bør evalueres etter noen år, for å vurdere om det er grunnlag for videreføring.

Flammerutstyr er viktig for å kunne kontrollere frøugraset i produksjon av økologisk gulrot og løk. Foto: Kari Bysveen

Konklusjon for tilskudd og støtteordninger: Det trengs en gjennomgang av tilskudds- og støtteordningene for økologisk drift med tanke på å kunne prioritere grønnsaks- og potetproduksjon i enda større grad enn i dag.

Regelverk

Parallellproduksjon

Det er mulig å drive økologisk og konvensjonell produksjon av samme produkt hvis produksjonene er delt i to selskap. Dette medfører to bunnfradrag istedenfor ett. For store produsenter vil dette ha liten betydning. Med parallellproduksjon menes både konvensjonell og økologisk produksjon innen samme virksomhet, dvs. under ett foretaksnummer. I gjeldene regelverk kan parallell dyrking av samme planteart tillates hvis sortene som er brukt i hhv. konvensjonell og økologisk produksjon klart kan skilles fra hverandre som innhøstet produkt. For grønnsaker kan det bety ulik form og farge. Parallellproduksjon av grønnsaker av ulik art er tillatt. I følge informasjon fra Mattilsynet er det bare frukt og Ribes-vekster som vil bli omfattet av ytterligere innstramming av reglene for parallellproduksjon ved implementering av EU-forordningen fra 2009 (Mattilsynet 2016).

For noen spesialiserte storprodusenter som bare driver konvensjonelt per i dag kan det være aktuelt å legge om deler av arealet til økologisk drift. En hindring for disse kan være et utydelig regelverk for parallellproduksjon. Det er svært viktig at reglene gjør det mulig å gjennomføre parallellproduksjonen i praksis. I tillegg må forvaltning og landbruksrådgivere kjenne reglene så godt at de kan gi formålstjenlig informasjon om reglene til produsentene.

Tillatte gjødselmidler

Gjødselvarselskriften har vært til revidering i flere år, men er per dato ikke oppdatert. Mange forhold er endret siden gjeldene forskrift ble utarbeidet, blant annet har tilgang på ulike nye gjødselprodukter blitt mer aktuelt for flere, som f.eks. råtnere fra biogassanlegg. I tillegg har nye renseprosesser og krav om kildesortering av avfall ført til at innhold av uønskede stoffer i mange tilfeller har blitt redusert. Samtidig har nye grupper av uønskede stoffer dukket opp, f.eks. mikroplast, nanopartikler osv., som vi foreløpig har lite kunnskap om. Det mangler også noe kunnskap om faren for forekomst av sykdomsorganismer i råtnere. Sikker bruk av slike gjødselprodukter krever gode analyserutiner for innhold både av næringsstoffer og fremmedstoffer som er uønskete.

I nye EU-forordninger for økologisk produksjon har det gradvis blitt åpnet opp for bruk av ulike typer avfall som ingredienser i tillatte gjødselprodukter, noe som kan lette tilgangen på resirkulert næring fra storsamfunnet. Disse forordningene er ikke implementert i norsk regelverk og det råder nå en viss usikkerhet om hva som er tillatt å bruke. En fortgang i implementeringen av de nye reglene er nødvendig for å unngå stor usikkerhet blant dem som er berørt av regelverket.

Forslag

Mattilsynet gjennomfører en oppdatering og tydeliggjøring av regelverk mht. tillatte gjødselmidler og parallellproduksjon i økologisk produksjon. Regelverket må kommuniseres tydelig til rådgivere og produsenter av Mattilsynet og Debio.

Rådgivning

Landbruksrådgivere i Norsk Landbruksrådgiving og i offentlig landbruksforvaltning vil være viktige i arbeidet med å øke det økologiske grønnsaksarealet gjennom nabosamarbeid. Det trengs dyktige rådgivere med relevant kompetanse som kan gi faglig hjelp til dem som allerede driver økologisk eller har bestemt seg for å gjøre det. Det trengs aktive rådgivere for dem som vurderer å legge om fra konvensjonell drift, som kan gi nødvendig informasjon og kanskje et lite «puff» for å tenke mer i retning av økologisk drift. Rådgiverne kan bistå med veiledning innen jord- og plantekultur og kan blant annet sørge for at en økning i produksjonen skjer gradvis og på økologisk egnede arealer. Rådgiverne kan dessuten bidra aktivt til etablering av produsentgrupper.

Tilbudet med Økologisk første råd og andre rådgivningstilbud for økologiske produsenter uavhengig av medlemskap i en rådgivningsenhet i NLR gir gode muligheter for alle som er interessert. Norsk Landbruksrådgiving har dessuten som mål om at alle medlemmer skal ha tilgang på den samme kunnskapen om økologisk dyrking gjennom de ansatte i ulike enheter, dette kan skje blant annet gjennom de ulike tilbudene i den økologiske rådgivningspakken.

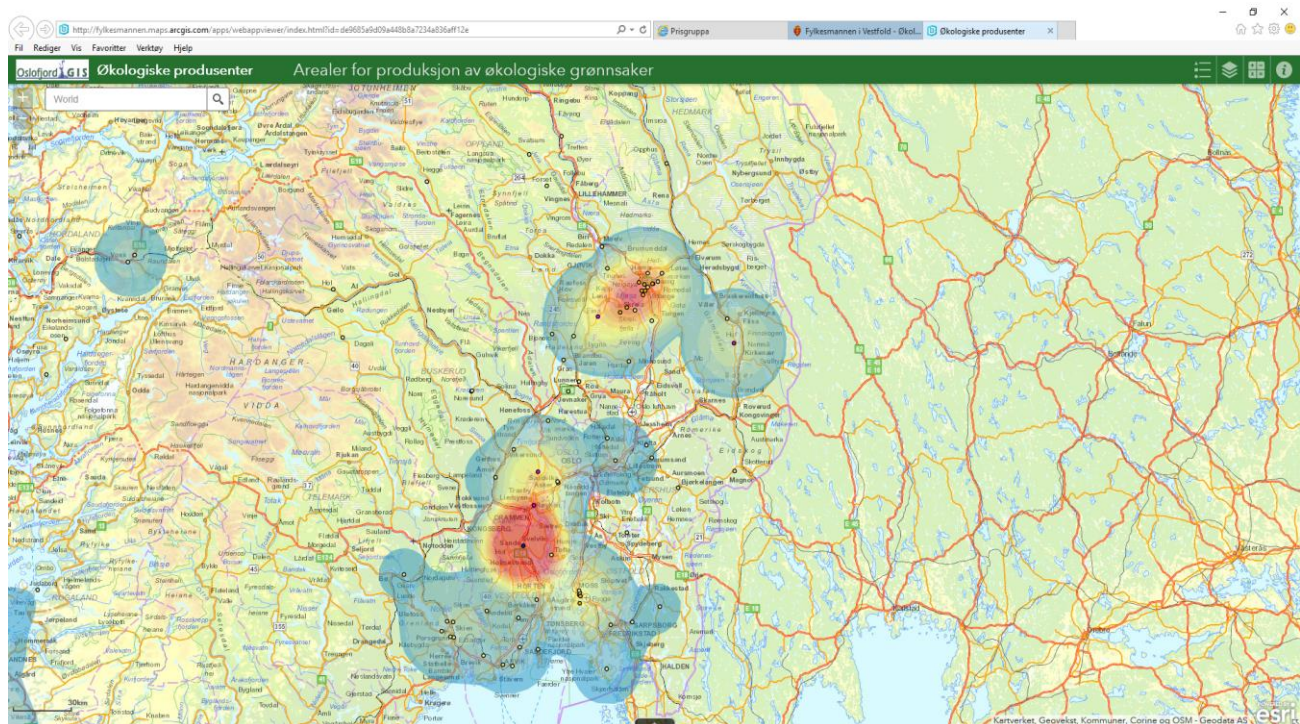
Produsentoversikt på elektronisk kart

Foregangsfylke for økologiske grønnsaker og Fylkesmannen i Vestfold har utarbeidet en elektronisk kartløsning med oversikt over produsenter av blant annet grønnsaker og poteter. Dataene er hentet fra Landbruksregisteret og er basert på tildeling av produksjonstilskudd. Kartet vil være et godt verktøy for å kartlegge aktuelle steder for framtidig samarbeid. Dataene kan flettes for å gi svar på aktuelle spørsmål en måtte ha, og oversikten vil bli oppdatert årlig. Bygges oversikten ut med produksjon av økologisk grovfôr og korn vil det gi gode muligheter for samarbeid som kan føre til et allsidig vekstskifte. Lenke: <https://www.fylkesmannen.no/Vestfold/Landbruk-og-mat/Okologisk-landbruk/Okologisk-produksjon-av-gronnsaker-potet-frukt-og-bar-i-Norge/>

Jordbank

En viktig oppgave for de lokale enhetene i NLR kan være å organisere produsentsamarbeid med formål å få til bytte av jord og husdyrgjødsel mellom produsentene. Et samarbeid mellom produsentene og lokale rådgivningsenheter i NLR kan f.eks. fungere som en slags «jordbank», hvor produsenter melder inn behov for jord til spesielle produksjoner, samtidig som andre melder inn at de er interessert i å få til et bedre vekstskifte på sine engarealer, eller har husdyrgjødsel som kan brukes. Rådgiverens rolle i dette kan være å sørge for at de ulike produsentene vet om hverandre. Her kan den elektroniske kartløsningen med produsentoversikt med data fra Landbruksregisteret være til god hjelp for å kartlegge aktuelle steder for framtidig samarbeid.

I hovedsak må produsentene sjøl komme fram til innhold og form på samarbeidet seg imellom. I startfasen kan det likevel kanskje være nyttig med hjelp fra lokal landbruksforvaltning, faglagene eller NLR, som kan komme med forslag til egnede samarbeidskontrakter eller leieavtaler, ut fra erfaringer fra andre steder, lovverk osv.

Kjerneområder for produksjon av økologiske grønnsaker. Kartet kan gi opplysninger om areal for hver enkelt produsent. www.fylkesmannen.no/vestfold/Landbruk-og-mat/Okologisk-landbruk

Mer kunnskap om vekstskifte

Temaene for den faglige rådgivningen vil variere. Produsentene trenger blant annet kunnskap om fordelene ved vekstskifte for både åker- og engdyrkere. Dette dreier seg f.eks. om mulighetene for sanering av skadegjørere som ugras, sykdommer og skadedyr, betydningen av eng for innholdet av organisk materiale i jord og betydning av vekstskifte for jordstruktur og næringshusholdning. Bruk av utsorterte produkter og planterester ellers fra grønnsaksproduksjonen til fôr kan være et annet aktuelt tema. Redskap tilpasset et variert vekstskifte kan være forskjellig fra redskaper tilpasset ensidig åkerbruk, selv om de har samme funksjon, og kunnskap om dette kan rådgiverne bidra med.

Bioforsk (nå NIBIO og NORSØK) har utgitt en del skriftlig materiell om forebyggende og direkte plantevern tiltak innen økologisk grønnsaksdyrking. På nettstedet Agropub fins det dyrkingsveiledninger for ulike grønnsakskulturer. NLR og Foregangsfylke økologiske grønnsaker utarbeider nå nettbasert fagstoffmateriell om ulike relevante tema. Tidsskriftet Økologisk landbruk inneholder aktuelt fagstoff om ulike produksjoner.

I tillegg er det viktig med rådgivning om forhold som har betydning for økonomien, og hjelp til kalkyleberegninger. Dette er et krevende fagområde og spesialkompetanse er nødvendig. NORSØK har utarbeidet økonomisk planleggingsverktøy i Excel-format for ulike produksjoner.

Forslag

Videreføre rådgivningstilbudene NLR har for økologisk produksjon.

Kompetanseheving blant rådgiverne i NLR om betydning av og muligheter for vekstskifte.

Gjøre den produksjonsvise elektriske kartløsningen kjent for aktuelle brukergrupper.

NLR bør vurdere å utvikle en slags «jordbank», med utgangspunkt i den elektroniske kartløsningen med produsentoversikt med data fra Landbruksregisteret. Arbeidet bør omfatte samarbeid med representanter for produsentorganisasjonene og grossistledet. Oppfølging av utprøving på to-tre steder kan være aktuelt i første omgang, før implementering andre steder, etter en evalueringsrunde.

Informasjon

I dette avsnittet nevnes behov for informasjon på ulike nivå, til ulike aktører, om ulike typer kunnskap.

Det er lite kunnskap om økologisk landbruk blant noen av dem som på ulike vis er med på å påvirke produsentenes valg av driftsmåte. Det kan være de økologiske og konvensjonelle produsentene sjøl, landbruksforvaltningen, grossister og salgsledd, tillitsvalgte i bøndenes organisasjoner, deler av rådgivningsapparatet osv. Det er utrolig viktig at flest mulig har en åpen holdning til økologisk landbruk.

Ved utarbeidelse av omsetningsstatistikk for økologisk produksjon må det skilles mellom norsk og importert produksjon. Dette er viktig for å kartlegge potensialet for norsk produksjon. I omsetningsleddet er det mange som ønsker å prioritere norskproduserte økologiske produkter. Et slikt skille kan også bidra til å gi grossister og butikkjeder større realisme i deres forståelse av produkttilgangen.

Motivasjon

For å øke motivasjonen hos interesserte produsenter kan argumenter om f.eks. faglig interessant produksjon, økonomi og marked brukes. Motivasjon for omlegging blant konvensjonelle produsenter kan f.eks. tenkes å øke gjennom å knytte produksjonen til økt norsk produksjon framfor import av økologiske produkter. Økologisk produksjon kan øke totalproduksjonen hos disse, utover det som ellers ville vært mulig for kun konvensjonell produksjon.

Noen av produsentene ser på økologisk produksjon som en slags produktutvikling, som de kan få større inntekter av seinere. Parallellprodusentene trekker fram som positivt at den økologiske dyrkinga har gitt kunnskap som kan overføres til den konvensjonelle delen av produksjonen (Milford 2014). Denne spydspissfunksjonen for utvikling av et mer miljøvennlig landbruk generelt bekreftes av Solemdal & Serikstad (2015). Dette er i tråd med gjeldende forskrift om plantevernmidler, hvor det nå forutsettes at produsentene benytter integrerte plantevernmetoder. Grønnsaksprodusenter nevner også informasjon om potensielle miljømessige og helsemessige fordeler ved økologisk dyrking som en viktig motivasjonsfaktor for å få flere til å legge om (Milford 2014).

Knutsen m.fl. (2016) viser i sin oversikt over status for kunnskap om økonomien i økologisk drift at økologisk produksjon av f.eks. gulrot og kålvekster kan gi et økonomisk resultat tilsvarende konvensjonell produksjon.

Fagmøter og lokale prosjekter gir økt motivasjon. I prosjektet Landbrukets Økoløft informerer inspirasjonsbønder om drifta si. Noen av disse er grønnsaksprodusenter, noen av dem har også nabosamarbeid. Suksesshistorier fra nabosamarbeid som fungerer er en svært viktig motivasjonsfaktor for dem som vurderer å starte med vekstskiftesamarbeid.

En avgjørelse om å starte med eller utvide eksisterende produksjon av økologiske grønnsaker vil også bli påvirket av mulighet for leveringsavtale og nærhet til et funksjonelt mottaksapparat for produktene. Manglende avsetning for produktene eller avsetning på ugunstige vilkår (f.eks. lav pris) vil drepe motivasjonen hos de fleste til å produsere økologiske grønnsaker. Enkel inntransport for mottakerne kan dessuten være avgjørende for om det er tilstrekkelig lønnsomhet i satsingen på økologiske produkter for dem.

Prosjektoversikt

Det er mange aktører som arbeider for økt produksjon av økologiske grønnsaker. Det er også flere bevilgende organ, som hver for seg ikke nødvendigvis vet alt hva de andre bevilger midler til. En database med en samlet oversikt over prosjekter innafor fagområdet ville kunne hindre unødvendig dobbeltarbeid, og bidra til å sikre kunnskapsutveksling mellom de ulike aktørene. Avslutta prosjekter bør ligge inne i en slik database, med henvisning til rapporter og artikler fra prosjektene. Databasen bør knyttes til et allerede eksisterende nettsted for økologisk landbruk, f.eks. Agropub.

Bedre informasjonsflyt mellom aktørene

Informasjonsflyt mellom ulike aktører er helt nødvendig. Flere aktører begrunner mangel på informasjon til andre aktører med personvern og taushetsplikt. Eksempler på dette kan være TINE som ikke oppgir hvor de nye økologiske mjølkeprodusentene befinner seg og NLR som ikke kan oppgi hvem som har fått Gratis Førsteråd. Dette gjør samordning vanskelig mellom aktørene innbyrdes og mellom koordinerende virksomheter som f.eks. Foregangsfylke økologiske grønnsaker. Det legger også et større ansvar på den enkelte produsent til å ta initiativ sjøl, noe som burde være unødvendig når det er mulig å få hjelp av et eksisterende støtteapparat.

Forslag

Tydeliggjøre omfanget av norsk produksjon av økologiske grønnsaker for viktige målgrupper.

Opprette en database med oversikt over pågående og avslutta FoU-prosjekter innen økologisk landbruk, med publikasjoner og andre resultater lett tilgjengelig.

Åpne møter for interesserte produsenter, som TINE, NLR og grossister som Gartnerhallen kan arrangere sammen. Disse møtene må avholdes i områder med aktuelle arealer og produsenter.

Økt kunnskap om økologisk grønnsaksproduksjon gjennom økt FoU-arbeid og formidling.

Legge til rette for bedre informasjonsflyt mellom aktuelle aktører.

Bruk av insektnett er et godt eksempel på økologisk landbruk sin spydspissrolle med å gjøre landbruket mer miljøvennlig. Før ble dette brukt bare i økologisk dyrking, nå brukes det også i konvensjonell produksjon. Foto: Alena Gibalova

Omsetningsleddets rolle

Omsetningsleddets betydning for økt produksjon er svært stor. For de store grønnsaksgrossistene er det ønskelig med store produsenter, for å forenkle logistikken og holde prisene lave. Forståelse for agronomi, ikke minst betydningen av et allsidig vekstskifte, også hos grossistene, er imidlertid avgjørende. De må kunne forholde seg til at stor produksjon også krever et stort nok vekstskifte, slik at ugras, sykdommer og skadedyr ikke får utvikle seg over tid og bli et problem som går utover produksjonen.

En avgjørelse om å starte med eller utvide eksisterende produksjon av økologiske grønnsaker vil også bli påvirket av mulighet for å få til en leveringsavtale og en nærhet til et funksjonelt mottaksapparat for produktene. Manglende avsetning for produktene eller avsetning på ugunstige vilkår (f.eks. lav pris) vil drepe motivasjonen hos de fleste til å produsere økologiske grønnsaker. Enkel inntransport for mottakerne kan dessuten være avgjørende for om det er tilstrekkelig lønnsomhet i satsingen på økologiske produkter for dem. Leveringsavtalene må gi levelige vilkår for produsentene, ikke minst mht. pris og forutsigbarhet. Grossister og produsenter må planlegge neste års produksjon i fellesskap så tidlig at avtalene kan inngås på et tidspunkt på året som gir forutsigbarhet for produsentene.

Det er svært viktig at store og små grossister og andre innen omsetning støtter opp om økt produksjon på ulike måter, ikke minst ved å aktivt etterspørre økt produksjon og i neste omgang ville inngå avtaler med produsentene. Her nevnes to eksempler på initiativer som er tatt i 2016, som kan bidra til å øke produksjonen og nabosamarbeidet.

Gartnerhallen

Gartnerhallen har som mål å øke omsetningsverdien av økologiske produkter. For å oppnå dette vil de ha fokus på produksjonsplanlegging og oppfølging av produsentene framover. Høsten 2016 inviterte de produsenter til å levere økologiske grønnsaker, både nåværende økoprodusenter og andre som vurderer å legge om, både nåværende medlemmer i Gartnerhallen og andre. De fikk god respons, både fra produsenter som ønsket å utvide allerede eksisterende areal, og produsenter som ikke tidligere har hatt slik produksjon (A. Gladheim, pers. med. 12.10.2016). I alt 19 produsenter tok kontakt, fordelt på følgende seks av Gartnerhallens områder: GH Mjøsen (5), GH Rogaland (3), GH Sør (7), GH Trøndelag (1), GH Vest (1) og GH Viken (2). Blant dem som viste interesse er det stor variasjon i aktuelt areal, fra 1 til 790 dekar (S. V. Thomassen, pers. med. 28.11.2016). Det er spesielt interessant at det er 3 i Rogaland som har vist interesse, der Gartnerhallen ikke tidligere har hatt avtaler om økoproduksjon.

De legger opp til å møte produsenter gjennom arrangementer og dialog, som Landbrukets Økoløft og Foregangsfylkene. Det er opprettet en produsentgruppe for økogrønt i Gartnerhallen, og det arbeides nå med å oppnevne ansvarlige for enkeltkulturer innafor den overordna økogrønt-gruppa. Gartnerhallen åpner for at produsentene kan vurdere også nye kulturer, ikke bare de tradisjonelle grønnsakene, men dette krever god planlegging og gradvis introduksjon i markedet (Oppberget 2016). En ønsket økning i markedet må skje i samarbeid med produsentene.

Mulighet for kontrakter om merpris på økologisk mjølk

Mjølkeproduksjon er motoren i økologisk drift i Norge, både med tanke på engarealer og tilgang på husdyrgjødsel. Hvilke steder TINE allerede har kontrakt med mjølkeprodusenter for levering av økologisk melk og hvor de vil åpne opp for nye kontrakter om merpris på økologisk mjølk kan dermed være med og bestemme hvor det er mulig å få til samarbeid om vekstskifte og gjødsel mellom to eller flere gårder.

I 2016 har TINE henvendt seg til konvensjonelle mjølkeprodusenter i 100 kommuner i Østfold, Akershus, Vestfold, Oppland, Hedmark, Trøndelagsfylkene, Nordland og Troms. Per oktober har 23 produsenter meldt sin interesse. De fleste av disse befinner seg i Østfold og Trøndelag. Tine ønsker å inngå avtaler med rundt 40 nye økomjølkeprodusenter totalt.

En samordning med TINE om hvor det er aktuelt for dem å inngå kontrakt om merpris på økologisk mjølk med tanke på å samtidig få til vekstskiftesamarbeid, vil kunne være et viktig bidrag til å øke antallet produsenter som vil samarbeide om vekstskifter og husdyrgjødsel. I områder der det blir flere økomjølkeprodusenter og det samtidig er gode grøntmiljø fra før, vil det være gode muligheter for mobilisering av økogrøntproduksjon.

Prisfastsetting

Landbruksdirektoratet har ansvaret for prisnoteringer på grøntsektoren, og likeså et ansvar for å overvåke at markedsprisene for jordbruksvarer ikke overstiger jordbruksavtalens målpriser. Det blir også notert priser på økologiske varer. Prisnoteringer skjer hver uke og gjelder for poteter, frukt- og grønnsaker, slik at jordbruksavtalens intensjoner blir fulgt opp. Grøntsektoren har ikke operative markedsregulatorer som på korn-, kjøtt-, egg- og melkesektoren. Det hentes inn data fra de største markedsaktørene hver uke. Disse bearbeides og sammenstilles til veide gjennomsnittlige produsentpriser, såkalte noteringspriser, som settes i forhold til målprisene.

Tallgrunnlaget blir videre brukt som grunnlag for eventuell administrering av tollvernet på grøntsektoren. For produkter som ikke omfattes av målprissystemet utarbeides tilsvarende veide produsentpriser. Det er alltid en viss variasjon i prisene,

og noteringen blir en veid middelpriis. I dette arbeidet er det behov for å ha oversikt over varetilgang og prognoser, og Landbruksdirektoratet har her en sentral rolle.

Landbruksdirektoratet sammenstiller materiale fra ulike markedsaktører for å gi informasjon til bønder, grossister, aviser og andre interesserte. Landbruksdirektoratet som noteringsansvarlig orienterer også ukentlig om markedssituasjonen, med hovedvekt på norsk produksjon.

GrøntProdusentenes Samarbeidsråd (GPS) bør i større grad bidra til å styrke markedskommunikasjonen i verdikjeden også for økologisk, f.eks. gjennom pris anbefalinger og markedstilpasninger. Grossistenes krav om arts- og sortsvalg påvirkes av forbrukerne ønsker. Det er viktig at ønsker formidles til produsenter og rådgivere så tidlig som mulig, slik at en kan få til en fruktbar dialog om hva som er mulig å få til ut fra tilgjengelig sortsmateriale.

Oikos- Økologisk Norge har også ei prisgruppe som gir ut lister annenhver uke, med forslag til priser på de viktigste produktene. I gruppa deltar blant annet en økoprodusent og en representant fra BAMA. De ønsker at prisene på produktene skal gi produsentene lønn for arbeidet, men samtidig holde forbrukernes interesse for produktet oppe.

Forslag

Det foreslås at det gis midler til et pilotprosjekt hvor målet er å opprette og følge opp avtaler mellom produsenter om leie/bytte av hverandres jord. Prosjektet bør omfatte ulike former for samarbeid, ulike produksjoner og ulike geografiske områder. Landbruksrådgivere bør delta i dette prosjektet. Formidling av erfaringer er viktige.

Landbruksdirektoratet bør videreføre sitt arbeid med prisnoteringer.

GrøntProdusentenes Samarbeidsråd bør styrke arbeidet med markedskommunikasjon om økologiske produkter.

Vaskete reddiker klare for butikkhyllene. Foto: Liv Birkeland

Andre salgskanaler

De store kjedene krever en viss størrelse på leveransene. Produsentene får gjerne faste leveringsavtaler med bare én produsentorganisasjon eller grossist, noe som begrenser muligheten en produsent har for å utvide produksjonen ved å levere til flere grossister (Milford 2014).

Produsenter med mindre arealer og mindre produktmengde er lite interessante for de store omsetningsleddene, sjøl om produktene tilfredsstiller kvalitetskravene. Det bør legges bedre til rette for at produsenter kan levere produktene sine til flere omsetnings- og salgsledd.

Omsetningsmuligheter for mindre produktmengder i form av alternative salgskanaler kan gi mulighet for små produsenter, både i og utenfor de områdene som tradisjonelt regnes som gode grønnsaks- og potetdistrikter.

Myndighetene kan bidra med konkrete tiltak for å øke etterspørselen etter økologiske produkter. Større vilje til økte offentlige innkjøp av økologiske produkter gi økt etterspørsel generelt.

Offentlige innkjøp kan bety mye for å sikre en stabil økologisk produksjon, forutsatt at produsentene får levere til den storkjøkkendistributøren som fikk anbudet. Sykehus og sykehjem har jevnt og forutsigbart forbruk.

Solberg (2016) presenterer i sin utredning eksempler på ulike salgskanaler som omsetter økologiske grønnsaker. Flere av disse er relativt nye. Undersøkelsen viser at dette markedet er i kraftig vekst, og generelt er det et ønske blant disse om å omsette mer norske, økologiske grønnsaker, gjerne i form av større produktmangfold. De var positive til å betale en merpris til produsentene, og la vekt på at få ledd i omsetningen gav mulighet for at produsenten kunne få en forholdsvis større andel av endelig salgspris.

Open Food Network (www.openfoodnetwork.no) og foodmrkt (www.foodmrkt.com) er eksempler på digitale nettverk mellom produsent og profesjonelle kjøpere, som åpner for en helt annen måte å omsette mindre mengder grønnsaker på. Kjøpere her kan være storkjøkken, restauranter og uavhengige butikker.

Forslag

Vurdere ulike tiltak for å bidra til økt omsetning av økologiske grønnsaker i salgskanaler utenom de store grossistene. Øke andelen av økologisk mat i offentlige storkjøkken.

Det er behov for å øke kunnskapen blant aktuelle målgrupper om hvordan konkurransegrunnlaget for offentlige anbud utformes, og hvordan man kan utforme kriterier som gir mulighet for offentlige aktører å velge økologisk og lokal mat.

Lett utstyr reduserer kjøreskadene. Kombinasjon av mange typer skjær gjør radrensingen effektiv. Foto: Kari Bysveen

Oppsummering

Etterspørselen etter økologiske grønnsaker øker i Norge. Forbrukere og omsetningsledd ønsker mer norsk grønnsaksproduksjon. Spesialisering av husdyr- og planteproduksjon, både mellom distrikter og hos den enkelte produsent hindrer tilgangen på egnede arealer for økt grønnsaksproduksjon. Økologisk produksjon fordrer et allsidig driftsopplegg og det er svært vanskelig å lykkes med spesialisert økologisk grønnsaksdyrking, uten vekstskifte. Per i dag er det for lite omlagt økologisk areal og for få husdyrprodusenter i nærheten av de områdene hvor det drives omfattende grønnsaksdyrking.

Nabosamarbeid med vekstskifte er avgjørende for å øke produksjonen av økologiske grønnsaker i Norge. Det er særlig samarbeid med økologiske mjølkeprodusenter og andre med eng i vekstskiftet som vil gi fordeler innen agronomi generelt og plantevern spesielt. Det fins allerede gode eksempler på hvordan dette kan gjøres i praksis. Økologiske grønnsaksprodusenter som ble spurt om hvilke fordeler de har av vekstskifte med husdyrprodusenter, svarte følgende: bedre ugraskontroll, bedre jordstruktur, mer organisk materiale i jorda og mer jordliv der det har vært eng og blitt gjødslet med husdyrgjødsel. De økologiske husdyrprodusentene nevnte blant annet bedre ugraskontroll som en stor fordel ved samarbeidet.

De naturlige forholdene må ligge til rette for grønnsaksproduksjon mht. klima, jordtype og arrondering. Motiverte og dyktige produsenter er en forutsetning for å lykkes med økologisk grønnsaksproduksjon. Det kan være økologiske grønnsaksprodusenter som vil utvide eksisterende areal, andre økologiske produsenter som vil bruke noe av sitt engareal til åkerkulturer eller konvensjonelle grønnsaksprodusenter som vil legge om hele eller deler av arealet sitt. I områder der det allerede er økologiske mjølkeprodusenter og der TINE nå åpner opp for å inngå flere kontrakter om merpris for økologisk mjølk ligger forholdene spesielt godt til rette. Det vil derfor ligge særlig godt til rette i deler av Østfold og Vestfold, nedre deler av Buskerud, deler av Hedmark, Oppland, Akershus og Rogaland og i noen områder av Trøndelag, særlig rundt Trondheimsfjorden.

Det må legges til rette for bedre kommunikasjon mellom produsenter på tvers av produksjonene. Flere kan bidra til at interesserte produsenter kan finne hverandre. Et godt grunnlag her er den elektroniske kartløsningen med produsentoversikt som er utviklet i regi av Foregangsfylke økologiske grønnsaker. Denne kan rådgivere i Norsk Landbruksrådgivning og offentlig landbruksforvaltning benytte seg av for hjelpe produsenter til å inngå vekstskiftesamarbeid. Landbruksrådgivere kan legge til rette for opprettelse av en lokal «jordbank», hvor produsenter melder fra om arealbehov og –tilbud. Rådgiverne har også en viktig rolle med kompetanseoppbygging blant produsentene om hvilken betydning vekstskifte har for god agronomi, plantevern og gode avlinger.

Informasjon om blant annet økologisk produksjon og betydningen av vekstskifte er viktig for mange målgrupper, for eksempel konvensjonelle grønnsaksprodusenter som vurderer å legge om hele eller deler av arealet sitt. En oversikt over relevante FoU-prosjekter og resultatene fra disse vil være nyttig for rådgivere, forskere og produsenter for å lette kunnskapsflyten og hindre dobbeltarbeid. Det kan være et problem at personvern og taushetsplikt hindrer informasjonsflyt mellom viktige aktører som mangler kunnskap for å kunne bidra best mulig.

Omsetningsleddet har en viktig rolle i å legge til rette for økt produksjon. De store grossistene må sørge for leveringsbetingelser som er akseptable for produsentene når det gjelder pris, langsiktighet og andre vilkår. For å sikre forutsigbare forhold for produsentene må produksjonsplanene være klare så tidlig at produsentene kan ha en reell mulighet til å planlegge produksjonen, leie arealer og skaffe egnede sorter. Produksjonsplanlegging i omsetningsleddet bør i større grad skje i tett samarbeid med produsentene og i felleskap som økogruppe i produsentorganisasjonene. En forståelse hos grossistene for agronomiske prinsipper mht. vekstskifte og plantevern vil gjøre det enklere for produsenter å inngå avtaler som gjør det mulig å drive nabosamarbeid med vekstskifte.

Produsenter med mindre salgsvolum bør kunne omsette sine varer gjennom andre salgskanaler hvis ikke de store grossistene er interessert. Dette kan gi muligheter for økt produksjon, også i områder som har lite grønnsaksproduksjon fra før. Hvis TINE tar mulighetene for nabosamarbeid med grønnsaksproduksjon inn som en av faktorene ved vurdering av inngåelse av nye kontrakter om merpris for økologisk mjølk vil det kunne bidra til økt økogrøntproduksjon.

Målretta tilskudd og støtteordninger fra det offentlige kan stimulere til mer nabosamarbeid. Både spesielle tilskudd knytta til økologisk grønnsaksproduksjon og uttalte prioriteringer innen mer generelle ordninger kan hjelpe produsentene til å starte omlegging eller utvide eksisterende areal.

Regelverk for parallellproduksjon og tillatte gjødselmidler må være oppdatert og bli kommunisert ut til produsenter og rådgivere slik at det ikke er tvil om tolkning og praktisering.

Litteratur og lenker

Bysveen, K. 2016. Mer økologiske grønnsaker forutsetter vekstskifte. Gartneryrket Nr. 2, 2016

Haug, L.O. 2016. Kraftig økning for økologisk grønt. Bondebladet 20.10.

Knutsen, H., T Haukås, S. Kårstad & A. Milford 2016. Økonomien i økologisk jordbruk. NIBIO Rapport Vol. 2 Nr. 124.

Landbruksdirektoratet 2016a. Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer. Utvikling 1.halvår 2016. Tillegg til rapport nr. 12/2016.

Landbruksdirektoratet 2016b. Muligheter og flaskehalser i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker. Utredning til partene i jordbruksoppgjøret 2016. Rapport nr. 10/2016

Mattilsynet 2016. Endringer i regelverket for økologisk produksjon.

http://www.mattilsynet.no/planter_og_dyrking/okologisk/endringer_i_regelverket_for_okologisk_produksjon.23984

Milford, A.B. 2014. Årsaker til manglende motivasjon for økologisk dyrking blant frukt-, bær- og grønnsaksdyrkere. Notat 2014-9, NILF, Oslo

Oppberget, B. 2016. Marked og muligheter for økologisk produksjon til Gartnerhallen? Innlegg på samling for NLR og Debio, Gardermoen 14.10. <https://www.nlr.no/nyhetsarkiv/2016/oekologisk-kontaktmoete/>

Serikstad, G.L. & K. Bysveen 2014. Plantevern i økologisk dyrking av frilandsgrønnsaker. Bioforsk TEMA Nr. 13, 2014. http://www.bioforsk.no/ikbViewer/Content/110527/TEMA_Serikstad_Plantevern_web.pdf

Solberg, S.L. 2016. Alternative salgskanaler for økologiske grønnsaker i Norge – muligheter for avsetning av økologisk grønnsaksproduksjon. Foregangsfylke økologiske grønnsaker – produksjon og marked.

Solemdal, L. & G.L. Serikstad 2015. Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO Rapport, Vol. 1, Nr. 87, 85 s.

Vaagan, M. 2016. Vellykket økosamarbeid i Vestfold. Samvirke Nr.8, 2016

Kart over økologisk produksjon av grønnsaker

<https://www.fylkesmannen.no/Vestfold/Landbruk-og-mat/Okologisk-landbruk/Okologisk-produksjon-av-gronnsaker-potet-frukt-og-bar-i-Norge/>

Nettsted med dyrkingsveiledninger

www.agropub.no

www.debio.no

www.norsok.no

Norsk senter for økologisk landbruk, NORSØK er ei privat, sjølstendig stifting.
Stiftinga er eit nasjonalt senter for tverrfagleg forskning og kunnskapsformidling for å utvikle økologisk landbruk.

NORSØK skal bidra med kunnskap for eit meir berekraftig landbruk og samfunn.
Fagområda er økologisk landbruk og matproduksjon, miljø og fornybar energi.

Norsk senter for økologisk landbruk / Gunnars veg 6 / NO-6630 TINGVOLL / Telefon: +47 930 09 884 / E-post: post@norsok.no